

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Chemie paliva a maziva – cvičení, pracovní sešit, (II. část).

Ing. Eliška Glovinová Ph.D.

Tato publikace je spolufinancována z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

Byla vydána za podpory projektu OP VK CZ.1.07/2.2.00/28.0302 Inovace studijních programů AF a ZF MENDELU směřující k vytvoření mezioborové integrace

Pracovní sešit (II. Část): CHPMC-C

Chemie, paliva a maziva – cvičení

Kód předmětu:	CHPMC-C
Název v jazyce výuky:	Chemie, paliva a maziva - cv
Název česky:	Chemie, paliva a maziva - cv
Název anglicky:	Chemistry, Fuels and Greases
Počet přidělených ECTS kreditů:	2
Forma výuky předmětu:	prezenční
Forma a požadavky na ukončení předmětu:	zápočet
Jazyk výuky:	čeština
Doporučený typ a ročník studia:	Bakalářský, I. ročník
Semestr:	zimní
Garant předmětu:	Prof. RNDr. Hana Dočekalová, CSc.
Garant inovace:	Ing. Eliška Glovinová, PhD.
Vyučující:	Ing. Eliška Glovinová, PhD.

NEJBĚŽNĚJŠÍ VELIČINY POUŽÍVANÉ V CHEMICKÝCH VÝPOČTECH A V CHEMII POUŽÍVANÉ JEDNOTKY

Relativní atomová hmotnost A_r	bezrozměrná veličina
Relativní molekulová hmotnost M_r	bezrozměrná veličina
Molární hmotnost M	jednotka [g/mol]
Látkové množství n	jednotka [g/mol]
Molární objem V_m	jednotka [l/mol]
Látková koncentrace c	jednotka [mol/l]
Hustota ρ	jednotka [g/l]
Objem V	jednotka [l, ml]
Hmotnostní zlomek W_B	bezrozměrná veličina
Objemový zlomek Φ_B	bezrozměrná veličina
Hmotnost m_B	jednotka [kg/g]

DOPLŇTE DEFINICE: Relativní atomová hmotnost.....

.....
.....

Relativní molekulová hmotnost.....

.....
.....

ZÁKLADNÍ VÝPOČTY V CHEMII

V běžné chemické a laboratorní praxi se pro základní výpočty uvažují výpočty z roztoků.

Roztoky jsou homogenní směsi látek. Roztoky mohou tvořit látky různých skupenství – roztoky tuhých látek v kapalinách, plynů v kapalinách, taveniny kovů apod.

Látka, která se v roztoku nachází v nadbytku, se označuje jako rozpouštědlo. Nejběžnějším a běžně používaným rozpouštědlem bývá voda.

Vyjadřování složení roztoků:

Hmotnostní zlomek

Hmotnostní zlomek složky B vyjadřuje, jaká část hmotnosti celého roztoku připadá na složku B, je bezrozměrný parametr.

$$W_B = m_B / m$$

Hmotnostní zlomek používáme k výpočtu vždy, když výpočtem vyjadřujeme procenta, promile nebo PPM jednotky.

$$W_B \cdot 100 = \%$$

Násobíme-li hmotnostní zlomek stem, vyjádříme látku v procentech.

$$W_B \cdot 1000 = \text{‰}$$

Násobíme-li hmotnostní zlomek tisícem, vyjádříme látku v promilích.

$$W_B \cdot 10^6 = \text{PPM}$$

Násobíme-li hmotnostní zlomek milionem, vyjádříme látku v jednotkách PPM.

Př.: Kolik procent železa je obsaženo v Fe_2O_3 ?

V tabulkách si najdeme atomové hmotnosti Fe a O. (Fe =55, O=16)

Pak vypočítáme molekulovou hmotnost Fe_2O_3 , jako součet obsažených atomů, což je $2 \times \text{Fe}$ ($2 \times 55 = 110$) plus $3 \times \text{O}$ ($3 \times 16 = 48$). Hmotnost Fe_2O_3 je 158g.

$$W_{\text{Fe}} = m_{\text{Fe}} / m_{\text{Fe}_2\text{O}_3}$$

$$W_{\text{Fe}} = 2.55 / 158 = 0,69 \cdot 100 = 69\%$$

Oxid železitý obsahuje 69% železa.

Příklad k procvičení:

Př.: Kolik procent hliníku obsahuje Al_2O_3 ?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Objemový zlomek

Používáme pro výpočet vždy, když máme roztok skupenství kapalného nebo plynného, a opět jej můžeme použít, pokud potřebujeme vyjádřit procenta, promile nebo PPM jednotky. Vlastní objemový zlomek je bezrozměrný parametr. Označujeme jej písmenem Φ (čti fi), udává jaká část objemu roztoku připadá na rozpuštěnou látku, číselně může nabývat hodnot od 0 do 1.

$$\Phi_B = V_B / V$$

Př: Máte- li jeden litr likéru o koncentraci 20% vol.(V/V), kolik je v tomto likéru 100% alkoholu?

$$V_B = \Phi_B \cdot V$$

$$V = 1\text{l}$$

$$\Phi_B = 0,2 \text{ (vyjádřeno v \% je 20)}$$

$$V(\text{alkoholu}) = 0,2 \cdot 1 = 0,2\text{ l.}$$

V takto připraveném likéru je 0,2 l alkoholu.

Koncentrace látkového množství

Udává látkové množství (počet molů) látky B obsažené v jednom litru roztoku.

Jednotka : [mol/l], [mol/dm³].

$$c(\mathbf{B}) = n(\mathbf{B}) / V$$

$n(\mathbf{B})$ - látkové množství látky B v molech.

V - objem roztoku v litrech.

Molární hmotnost

Molární hmotnost vyjadřuje hmotnost jednoho molu látky.

Pro praktické použití můžeme stanovit molární hmotnosti látek z periodické tabulky tak, že sečteme relativní atomové hmotnosti tvořící molekulu.

Molární hmotnost $M(\mathbf{B})$ slouží pro transformaci látkového množství a hmotnosti čisté látky.

$$m_{\mathbf{B}} = M(\mathbf{B}) \cdot n(\mathbf{B})$$

Molalita

Molalita složky B udává látkové množství látky B, připadající na jeden kilogram rozpouštědla. Jednotka [mol/kg].

$$\mu(\mathbf{B}) = n(\mathbf{B}) / m_r$$

$n(\mathbf{B})$ je látkové množství látky B v molech.

m_r je hmotnost rozpouštědla v kg.

Př.: Jaká je molalita roztoku připraveného rozpuštěním 30g dusičnanu draselného v 300ml vody?

$$\mu(\text{KNO}_3) = n(\text{KNO}_3) / m_r$$

$$n(\text{KNO}_3) = m(\text{KNO}_3) / M(\text{KNO}_3) \quad \dots\dots\dots \text{dopočítejte}$$

Závěr:.....

Příklad k procvičení:

Př.: Kolik gramů hydrogenuhličitanu draselného je třeba k přípravě 250ml roztoku o koncentraci $c(\text{KHCO}_3) = 0,2 \text{ mol/l}$.

$$m_{\text{KHCO}_3} = ?$$

$$V = 0,250 \text{ l}$$

$M(\text{KHCO}_3) = 100,12 \text{ g/mol}$ (V tabulkách sečteme atomové hmotnosti prvků).

Vycházíme ze vztahů : $c(\text{B}) = n(\text{B}) / V$ a $m_{\text{B}} = M(\text{B}) \cdot n(\text{B})$

úpravou dostaneme :

$$c(\text{KHCO}_3) = \frac{m(\text{KHCO}_3)}{M(\text{KHCO}_3) \cdot V} \text{ jediná neznámá je } m(\text{KHCO}_3):$$

$$m(\text{KHCO}_3) = c(\text{KHCO}_3) \cdot V \cdot M(\text{KHCO}_3) = 0,2 \cdot 0,250 \cdot 100,12 = 5,006 \text{ g}$$

Odpověď: K přípravě 250ml roztoku 0,2 mol roztoku hydrogenuhličitanu sodného je třeba 5,006 g hydrogenuhličitanu sodného.

Hustota

Běžně používaný vztah pro vyjádření hustoty používáme pro transformaci hmotnosti a objemu roztoku. Jednotka [g/l].

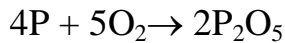
$$m_{\text{R}} = \rho \cdot V$$

Výpočty z rovnice

Kolik gramů oxidu fosforečného vznikne spálením 500g červeného fosforu?

Použijeme přímou úměru.

Nejdříve si napíšeme rovnici:

Vyhledáme atomové hmotnosti v tabulkách a zjistíme molekulovou hmotnost P_2O_5 ($P=31$, $O= 16$, $P_2O_5= 142g/mol$)

Uvědomíme si, že platí následující vztah: $m = n \cdot M$

4.31 gP.....2.142g P_2O_5

500g P.....m g P_2O_5

.....

$$m(P_2O_5) = \frac{2.142}{4.31} \cdot 500 = 1145g P_2O_5$$

Odpověď:

Spálením 500g červeného fosforu vznikne 1145g oxidu fosforečného.

Vypočítejte následující příklady:

1. Ve 100g vody bylo rozpuštěno 15g NaOH. Vyjádřete kolika procentní roztok NaOH vznikl. Kolik procent v tomto roztoku připadá na vodu?

Výsledek : Roztok NaOH je 13%.

Odpověď: Takto vzniklý roztok obsahuje 87% vody.

2. Co znamená výraz 1 M roztok NaOH?

1 mol = 1 gram-molekula = molekulární hmotnost vyjádřená v g.
Molekulární hmotnost NaOH se rovná součtu hmotnosti všech atomů (údaje bereme z periodické tabulky prvků - součet atomových hmotností Na + O + H).

$$23 + 16 + 1 = 40$$

$$1 \text{ mol NaOH} = 40 \text{ g}$$

Odpověď: V 1 l jednomolárního roztoku NaOH se nachází 1 mol (40 g) NaOH.

3. Dle tabulek nalezněte, vyjádřete a doplňte molekulové hmotnosti a názvy následujících sloučenin:

Al₂O₃.....

Fe₂O₃.....

NaOH.....

KOH.....

HNO₃.....

H₂SO₄.....

4. Kolik ml 64 % kyseliny dusičné o hustotě ($\rho = 1,3866 \text{ g/ml}$) je třeba na přípravu 1 l jejího 2M roztoku?

Postup:

a/ Z definice molality vyplývá, že 1 l roztoku HNO₃ obsahuje 2 moly HNO₃.

b/ Z tabulek spočítáme relativní molekulovou hmotnost HNO₃.

$$M(\text{HNO}_3) = 63$$

c/ Pak hmotnost HNO₃ (100%) vyjádříme ze vztahu:

$$m(\text{HNO}_3) = n \cdot M \text{ HNO}_3 = 2 \cdot 63 = 126 \text{ g}$$

d/ Provedeme přepočítání na 64% kyselinu s využitím nepřímé úměry:

126g.....100% HNO₃

x.....64% HNO₃

$$x : 126 = 100 : 64$$

$$x = 196,9 \text{ g } 64\% \text{ kyseliny dusičné}$$

e/ Vypočítáme objem roztoku dle vztahu : $V = m/\rho$

$$V = 196,9 / 1,3866 = 142 \text{ ml}$$

Odpověď: Na přípravu 1 l kyseliny dusičné o koncentraci 2M budeme potřebovat 142 ml 64% kyseliny.

5. Zakroužkujte správnou odpověď

Je roztok vzniklý rozpuštěním 0,5mol látky v 0,5l rozpouštědla jednomolární?

Ano.....Ne.

6. Vypočtete kolik NaOH musíte navážít, aby bylo možné připravit 250ml 0,2mol roztoku?

Odpověď:

7. Kolik procent bude mít roztok vzniklý ze 3g NaCl a doplněný do 100g vodou?

Odpověď:

8. Kolik gramů zlata se bude nacházet v jedné tuně zeminy, pokud bude obsahovat 5 PPM zlata?

Odpověď:

9. Pokud roztok obsahuje ..*.....mg látky v 10ml tohoto roztoku, kolik gramů je pak obsaženo v 1l tohoto roztoku.

* Doplněte den Vašeho narození .

Odpověď:

10. Zakroužkujte správnou odpověď:

Jedno promilovou hmotnostní koncentraci látky získáme rozpuštěním 1g látky v 1000 ml rozpouštědla?   Ano.....Ne.

Jedno promilovou hmotnostní koncentraci látky získáme rozpuštěním 1g látky v 999 ml rozpouštědla?   Ano.....Ne.

Jedno promilovou hmotnostní koncentraci látky získáme rozpuštěním 1g látky v 999 g rozpouštědla?   Ano.....Ne.

Jednoprocentní hmotnostní koncentraci látky získáme rozpuštěním 1g látky ve 100g rozpouštědla?   Ano.....Ne.

Jednoprocentní hmotnostní koncentraci látky získáme rozpuštěním 1g látky ve 99g rozpouštědla?   Ano.....Ne.

MÍSENÍ ROZTOKŮ

Pro výpočty při mísení roztoků můžeme používat směšovací rovnice nebo křížové pravidlo.

Pokud ředíme vodou, voda je roztok s koncentrací 0.

Směšovací rovnice: $m_1 \cdot c_1 + m_2 \cdot c_2 = (m_1 + m_2) \cdot c_3$

m_1, m_2 ..... hmotnosti výchozích roztoků

c_1, c_2 ..... koncentrace výchozích roztoků

c_3 ..... koncentrace výsledného roztoku

Př.: Jakou koncentraci bude mít roztok NaOH, vzniklý smíšením 1kg 50% roztoku a 6kg 15% roztoku?

Dosadíme do vztahu: $m_1 \cdot c_1 + m_2 \cdot c_2 = (m_1 + m_2) \cdot c_3$

Vypočteme: $1 \cdot 50 + 6 \cdot 15 = (1 + 6) \cdot c_3$

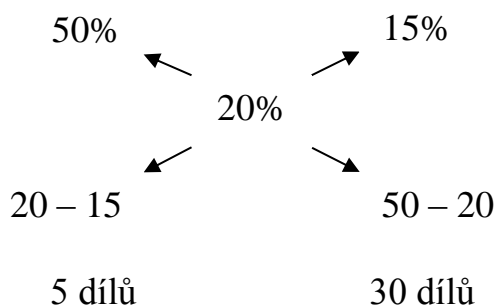
$$C_3 = 50 + 90 / 7 = 20\%$$

Odpověď: Koncentrace výsledného roztoku NaOH bude 20%.

Př.: Kolik 15% a kolik 50% roztoku se musí smísit, aby vzniklo 7kg 20% roztoku?

Ukázka řešení křížovým pravidlem.

Do horních rohů se napíše výchozí koncentrace roztoků, do středu výsledná. Do kříže se odečítá nižší hodnota od vyšší. V dolních rozích čtverce se zapíše díly roztoku odpovídajícím jednotlivým koncentracím, které se musí použít.

Výsledek 5 dílů 50% a 30 dílů 15% celkový počet dílů $5+30=35$.

Pokud 7kg rozdělíme na 35 dílů, dostaneme hodnotu jednoho dílu a to je 0,2kg.
Je třeba $5 \cdot 0,2 = 1\text{kg}$ 50% a $30 \cdot 0,2 = 6\text{kg}$ 15% roztoku.

Odpověď: Pro přípravu požadovaného roztoku budeme potřebovat 1kg 50% roztoku a 6kg 15% roztoku.

Známe-li koncentrace a objemy můžeme využít směšovací rovnice typu:

$$V_1 \cdot c_1 + V_2 \cdot c_2 = V \cdot c$$

$V_1, V_2, \dots$ objemy směšovacích roztoků

V objem výsledného roztoku

$c_1, c_2, \dots$ látkové koncentrace směšovacích roztoků

c látková koncentrace výsledného roztoku

Příklad k procvičení:

Vypočtete molární koncentraci roztoku vzniklého smísením 200ml 0,2M roztoku kyseliny sírové a 300ml roztoku stejné kyseliny.

(Výsledek: $c = 0,14\text{mol/l}$)

Literatura:

HandlířK., Kalousová j., Koudelka L., Kozáková M., Nádvorník M., Tichá H., Vlček M.: Výpočty a cvičení z obecné a anorganické chemie, Pardubice 1997.

Koch M.: Chemie – cvičení, VŠZ Brno, Brno 1990.

Mareček A., Honza J.: Chemie - sbírka příkladů, Proton, Brno 2001.

[www.wikiskripta .eu](http://www.wikiskripta.eu)